

ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЗАКАРПАТТІ, 1945–1949 РР.: ІДЕОЛОГО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА СКЛАДОВА

Висвітлено заходи радянської влади, роль державних засобів масової інформації щодо маніпуляцій громадською думкою повоєнного Закарпаття з метою ідеологічної підготовки обмеження впливу та ліквідації греко-католицької церкви. Автор проаналізував особливості цієї складової політики сталінського режиму в складному з точки зору конфесійності краї.

Ключові слова: пропаганда, російська православна церква, греко-католицька церква, тоталітарний режим, Закарпаття.

На думку деяких дослідників (наприклад, В. Фенича [41, с. 9-10]), поштовхом до розгортання переслідування Греко-католицької церкви на Закарпатті, стало листовне звернення до Й. Сталіна, підготовлене й підписане у Мукачеві 18 листопада 1944 р. православними ієрархами Мукачівсько-Пряшівської єпархії на чолі з заступником єпископа Володимира (Раїча) й адміністратором єпархії ігуменом Феофаном Сабовим, настоятелем монастиря св. Миколая й настоятелем парафії («прихода») у Хусті архімандритом Алексеем Кабалуком («хрещеним батьком відродженого православ'я» на Підкарпатті), протоієреєм Дмитрієм Беляковим, настоятелем парафії у Салдобоші й членом Вищого духовного суду єпархії, секретарем єпархіального управління Іоанном Кополовичем й директором «русской» гімназії у Хусті, «руссофілом і атеїстом» [41, с. 17] Пйотром Лінтуром (20 квітня 1945 р. він став головою Управління у справах культів при Народній Раді Закарпатської України [22, с. 227-229; 26, с. 79-80; 24, с. 128-129].

У цьому зверненні «русского православного народа» до Й. Сталіна йшлося: «Мы, нижеподписавшиеся представители Православных Общин в Карпатской Руси, выражая волю всего нашего русского православного народа, просим включить Закарпатскую Украину (Карпатскую Русь) в состав СССР в форме: Карпаторусская Советская Республика.

Желания и мечты наших предков были всегда те, чтобы наша область за Карпатами, заселена русинами, т. е. Руси-сынами, возвратилась к своей матери Великой Руси [...] Сам народ именуется себя: «карпаторусс», русин, т. е. Руси-сын, вера «русская», жена «русская», мама «русская» и т. д.

С названием «Украина», «украинский», наш народ был познакомлен только под чешским владычеством, после первой мировой войны и

то интеллигенцией, пришедшей из Галичины [...] Выражая великую радость и глубокую благодарность по поводу освобождения Великому вождю и освободителю всего славянства и Европы товарищу Маршалу Сталину и Красной Армии, мы просим принять Карпатскую Русь в состав Советского Союза» [22, с. 227-229].

Сервільний лист з'явився як своєрідна реакція на спростування главою Мукачівської греко-католицької єпархії єпископом Теодором Ромжею сфальсифікованої владою й приписаної йому статті – виступу 7 листопада 1944 р. в Ужгороді «Греко-католицький єпископ просить генералісимуса Сталіна, щоб приєднав Закарпаття до Радянської України». Коли єпископ спробував дезавувувати подібну нісенітницю, йому відповіли, що саме так він мав говорити, як повідомлялося на шпальтах місцевої й столичної преси [36; 13, с. 329; 49, с. 213-214; 41, с. 9].

7 грудня 1944 р. із Закарпатської України до Москви та Києва виїхала делегація православного духовенства й мирян (властиво, вищезгадана п'ятірка «підписантів» сервільного листа Й. Сталіну) з проханням щодо включення Мукачівського єпископства до юрисдикції Російської православної церкви (РПЦ) й відповідним виведенням її з підпорядкування Сербській православної церкві.

Секретар єпархіального управління Мукачівсько-Пряшівської єпархії (відтепер) РПЦ протоієрей Іоанн Кополович розмірковував на шпальтах «Закарпатської правди» над побаченим у столиці СРСР – «Матушке Москве» – та (за сумісництвом) центрі московського православ'я. Його роздуми, як здається, були щирими, аргументація – мала переконати насамперед самого автора.

Цікаво, що лише перший фрагмент московських вражень І. Кополовича «Закарпатська прав-

да» вмістила українською мовою [19, с. 2], наступні чотири друкувалися звичною для цієї конфесії – російською («русской») [20]. Міркувати авторів було над чим – лише незрячий й глухий не знав і не чув про жорстоке переслідування релігії й Церкви у тоталітарному СРСР. Одному з керівників Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії треба було переконувати й духовенство, й паству, й ширші кола читачів, що з Церквою у Радянському Союзі все гаразд, вона виконує свою місію, держава не втручається у її справи, нагальні проблеми церковного життя вирішуються належним чином, чутки про переслідування вірних і духовенства не мають підстав: «Невольно в голову приходять различные мысли. И прежде всего – о религиозной жизни в Советском Союзе. Все мы лично удостоверились, что религия в СССР пользуется полной свободой. В религиозную жизнь верующих никто не вмешивается. Церковь устраивает и решает свои дела сама и в этом ей никто не препятствует. Наоборот, замечается благосклонное отношение Советского Правительства к православной церкви. Так, при Правительстве существует специальный совет по делам православной церкви; ремонтируются многие храмы; открыт богословский институт и т. д. и т. д. Но во внутренние церковные дела Правительство совсем не вмешивается» [20, с. 3].

Легко знаходилась відповідь у о. Іоанна й на мотивацію відомих більшовицьких репресій проти духовенства й вірних РПЦ (як, зрештою, й Римо-католицької церкви, УАПЦ, УГКЦ та ін.): «Не следует забывать, что в свое время, в период становления Советского государства, некоторые церковные круги выступали противниками нового устройства и оказались поэтому поборниками старого, уже отжившего режима. Вполне естественно, что против таких реакционеров новый режим должен был выступать решительно и прямо, хотя бы по причине самосохранения. И когда русская церковь очистилась от таких «деятелей», положение изменилось. Церковь очистилась и от этого только выиграла. Церковь обеспечила себе право на жизнь» [20]. Важко сказати, наскільки І. Кополович розумівся на тонкощах російської філології, адже РПЦ у російській тоталітарній державі, заплющивши очі на загибель багатьох своїх душпастирів й вірних, забезпечила собі не «право на життя», а лише примарну «можливість існування» («возможность существования»), беззастережно підпорядковуючись примхам тоталітарного володаря.

Не було проблем для посланця Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії та водно-

час члена Народної Ради Закарпатської України І. Кополовича й з реалізацією в СРСР принципу відокремлення держави від Церкви. І справді, із загальноцивілізаційних міркувань це, дійсно, був демократичний принцип, який сповідувало чимало держав: «Многих пугает отделение церкви от государства, которое существует в СССР. Но ведь это же вовсе не новость. Такое отделение существует в Соединенных Штатах Америки, во Франции, Швейцарии и в других странах. Для самой же церкви лучше, если она живет независимой от государства жизнью. Пример православной церкви при царизме ярко показывает, насколько было вредно влияние обер-прокурора на внутреннюю церковную жизнь. Поэтому не нужно бояться. Нужно искренне служить Богу и народу» [20].

Цікаво, що 8 грудня 1944 р. посланці православних Закарпаття не лише були присутніми на урочистому прийнятті у приміщенні Московської патріархії, а й виступили перед членами Синоду з доповідями. Так, П. Лінтур розповідав про початки християнства й церковній організації у Закарпатській Україні та історію унії у краї; протоієрей Д. Беляков доповідав про відновлення православ'я у Закарпатті й організацію Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії; І. Кополович розповів про місцеве православне церковне життя від 1931 р. й до кінця 1944 р. [20, с. 3] Очевидно, найбільш «фаховим» промовцем був П. Лінтур – ще під час навчання у Карловому університеті у Празі він підготував студентське дослідження з історії греко-католицизму у Закарпатті – «Введение унии в Закарпатской Руси» [46, арк. 4].

Протоієрей Іоанн Кополович (Іван Михайлович Кополович /1912–1988/), він же Іонафан, завдяки вищезгаданим «правильним» відповідям (і вочевидь не лише їм), досяг чималого у ієрархії Русской православної церкви. З листопада 1949 р. до липня 1954 р. він обіймав посаду благочинного адміністратора-протоієрея православних парафій в Угорщині; згодом повернувся на батьківщину й до червня 1955 р. був настоятелем кафедрального собору РПЦ у Мукачевому й секретарем єпархіального управління. Згодом (1955–1964) – Чехословаччина, де він був генеральним вікарієм православної Пряшівської єпархії, захистивши 1963 р. докторську з богослов'я; потім відділ зовнішніх зносин Московської патріархії. З 1965 р. – єпископ (вікарій Берлінської єпархії Середньоевропейського екзархату); з 1967 р. – архієпископ, архієпископ

Нью-Йоркський та Алеутський, екзарх Північної Америки. Далі кар'єра пішла донизу: архієпископ Тамбовський і Мічуринський (з 1970), архієпископ Кишинівський й Молдовський (з 1972). З травня 1987 р. перебував у стані спочинку [4; 42].

Очевидно, що репресивні заходи сталінського режиму щодо ліквідації Української греко-католицької церкви на новоприєднаних західних землях УРСР супроводжувалися масштабною пропагандистською кампанією з використанням насамперед друкованих засобів масової інформації (у тоталітарній державі вони були наскрізь офіційними й стовідсотково контрольованими). Репресії щодо ієрархії й кліру ГКЦ розгорнулися насамперед на теренах Галичини, випереджаючи у цьому відношенні Закарпаття. Майже синхронно з ними була застосована й ідеологічна зброя – вже 8 квітня 1945 р. у львівській газеті «Вільна Україна» з'явився санкціонований владою антиуніатський памфлет «Володимира Росовича» під невибагливою назвою «З хрестом чи з ножем?», спрямований проти Апостольської Столиці – Ватикану й Греко-католицької церкви, яка, мовляв, здійснювала у вітчизняній історії дещо «специфічну», але вочевидь негативну місію [30]. Під псевдонімом ховався відомий комуністичний публіцист, уродженець галицької москвофільської родини Ярослав Галан (1902–1949) [37; 33, с. 24–25].

Завершувався памфлет «З хрестом чи з ножем?» закликком-запитанням, адресованим греко-католицьким священнослужителям й (очевидно) вірним УГКЦ: «Перед багатьма уніатськими духівниками історія поставила фатальне питання: камо грядеші?»

Наша Радянська держава в основний свій закон вписала непохитні і незламні слова про свободу сумління. Вона не втручається в особисте життя радянського громадянина, не заважає йому мати свої релігійні переконання. Але не можна спокійно дивитися на те, коли служителі уніатської церкви використовують цю свободу віросповідань для того, щоб провадити злочинну діяльність проти українського народу, колись на користь фашистської Німеччини, сьогодні – во славу й на благо англосаксонських імперіалістів.

Перед служниками богів свастики і тризуба лежить один шлях: шлях зради народу, шлях злочинів, убивств, потворних підступів, брехні й обману. Цей шлях неминуче призведе до їх загибелі. Народ нещадний до своїх смертельних ворогів, в які б одяги вони не вбирались [...]. Ці вороги українського народу, вдягнені в ряси уніатських

священиків, є організаторами банд українсько-німецьких націоналістів, є агентами міжнародної реакції. Вони шкодять народу в його святій творчій роботі [...]» [6, с. 440–441].

Залишивши на совісті автора твердження про «невтручання» тоталітарної держави в особисте життя й релігійні переконання кожного громадянина, звернемо увагу, що В. Росович/ Я. Галан привласнив собі право промовляти від імені усього народу й бездоказово обвинувачувати греко-католицьких душпастирів (вдавшись до позаправного принципу збірної відповідальності) як «ворогів українського народу».

Відверто замовний характер цієї публікації засвідчував й її передрук практично усіма часописами західних областей УРСР [31], а невдовзі й поява у вигляді окремої брошури, надрукованої у Львові двома виданнями 1945 й 1947 рр. загальним накладом 151 тис. прим. [32]. У таємному меморандумі НКГБ УРСР першому секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову від 26 квітня 1945 р. щодо реагування населення західних областей республіки на вищезгадану замовну статтю й синхронні арешти греко-католицького духовенства, зокрема, йшлося: «Вокруг опубликованной во всех республиканских и областных газетах, выходящих на территории УССР, статьи «С крестом или ножом», а также произведенных арестах руководящего униатского духовенства продолжают вестись различного рода суждения, как среди духовенства и националистических элементов, а также среди городского и сельского населения.

Появление статьи «С крестом или ножом», вскрывающей противосоветскую деятельность униатской церкви, духовенство, интеллигенция и другие слои населения связывают с предстоящей ликвидацией униатской церкви и воссоединением с православной» [29, с. 262].

За аналогічним сценарієм розвивалися події й щодо пропагандистського забезпечення ліквідації Греко-католицької церкви у Закарпатті – з тією відмінністю, що темп цієї ліквідації (з урахуванням низки історичних обставин, зокрема, пізнішого прилучення регіону до СРСР) був дещо уповільненим й завершився владним «анулюванням» Ужгородської унії лише 1949 р.

20 квітня 1945 р. у «Закарпатській правді» з'явилася публікація за підписом трьох авторів під промовистою назвою «Лиходій в греко-католицькій рясі» [17]. Йшлося про о. Миколу Токача, якого, зрештою, 1949 р. влада позбавила права священнослужіння [3, с. 394]. Редакційна примітка луна-

ла суворим попередженням єпархіальній владі – заставрований у публікації, мовляв, вже не мав права до виконання обов'язків священнослужителя: «Визволений народ Закарпатської України ніколи не забуде тих злодіянь, яких причинили йому вороги внутрішні і зовнішні. Лиходіям, в які б шкіри і рясини вони не рядились, не має місця серед нашого народу. І дивно буде, коли лиходій в греко-католицькій рясі Токач не лише в Дубриничах, але й взагалі де-небудь на нашій землі буде допущений єпархією до приходу» [17, с. 3].

29 червня 1945 р. на шпальтах «Закарпатської правди» з'явилася четверта частина історичної розвідки М. Тисина «Наша минулість». Важливий фрагмент публікації присвячувався й відповідному висвітленню запровадження унії у Закарпатті. Після смерті князя Федора Коріатовича Мукачівсько-Маковицьке князівство перейшло до рук угорського короля Сигизмунда. Відтоді, за автором: «Настали невиносимі часи для нашого народу [...] Священники і церкви грали в той час прогресивну роль. Вони підтримували в народі віру в братські зв'язки з українським народом, підтримували його слов'янські обичаї і звичаї, його мову. Релігія була єдиним зняряддям, при допомозі якого держались непереривні зв'язки зі Сходом.

Ці релігійно-культурні зв'язки нашого народу зі Сходом не терпіли мадярські феодала та магнати. Вони усували українських людей з своїх місць, з економічного, політично-адміністративного життя. Займаючи наші землі, приносили з собою і свій католицизм, який насильно запроваджували серед українців. Угорські магнати вогнем і мечом примушували українців прийняти «угорську віру» – католицизм. Більш багата частина православної духовності, боючись втратити теплі насиджені місця в єпархіях, приймали нову віру без бою. Основна маса духовності ставила опір і піднімала народ на захист своєї віри.

В 1646 р. високі сановники церкви на чолі з Мукачівським єпископом Петром Ростошинським, зрадивши свій народ, прийняли унію і проголосили римського папу главою церкви на Закарпатській Україні. Це означало великий удар по національним і релігійним чуттям нашого народу, мадяризацію всього життя та обряду і розрив зв'язків зі Сходом. Але не дивлячись на унію, на зраду високих сановників церкви, зв'язки нашого народу зі Сходом не припинялись, а ще більше зміцнювались, бо селянство ревностно трималось «батьківської віри» [...]» [38, с. 3].

Влітку 1945 р. режим підключив до пропагандистського забезпечення дискредитації Греко-

католицької церкви й академічних працівників. Так, у липні 1945 р. обласні газети західного регіону УРСР опублікували статтю «З історії боротьби українського народу проти церковної унії» авторства старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Г. Гуслистого (1902–1973) [14]. Механізм в'ялоподібної публікації цієї розвідки був майже аналогічним надрукуванню статті Я. Галана (В. Росовича) «З хрестом чи з ножем», за винятком того, що Кость Григорович виступав під власним прізвищем, а не під псевдонімом [39, 175 с.].

У січні 1946 р. друкований орган Спілки радянських письменників України (по суті, неофіційний рупор республіканського наркомату закордонних справ) часопис «Сучасне і майбутнє» вирішив поквитатися з Папою Римським Пієм XII. Приводом слугувала енцикліка глави РКЦ у зв'язку з 350-річчям прилучення церкви Закарпаття до католицизму. Автором виступив О. Корнійчук – дивна суміш офіційного драматурга й урядовця, перший повоєнний нарком закордонних справ УРСР (1944). У статті йшлося: «19 січня в Римі була опублікована енцикліка папи в зв'язку з 350-річчям переходу церкви Закарпатської України до католицизму. Енцикліка ділиться на три частини. В першій розповідається історія унії, в другій перераховуються усі «вигоди» від неї і в третій частині папа проливає сльози над сучасною долею Закарпатської України. Він закликає закарпатських українців до каяття і обіцяє їм випросити у бога кращі дні. Всі нещастя Закарпатської України папа вбачає у здійсненні віковичної мрії українського народу про возз'єднання» [21].

Автор у звичній манері офіційної радянської публіцистики часів «холодної війни» наголошував: «Папа проливає сльози в енцикліці над долею возз'єднання народу Закарпатської України в єдиній українській державі, бо радянська влада висушила сльози народу Закарпатської України, принесла йому волю, щастя, навіки звільнила його від іноземних загарбників, перетворила його на господаря власної землі [...]. Сумну річницю насильницького запровадження унії в Закарпатській Україні глава Ватикану [...] обрав для атаки проти Радянської України. Міжнародна реакція не може і не хоче погодитись з тим, що 40-мільйонний український народ на найдемократичніших основах будує на своїй возз'єднаній землі вільне життя [...]. Реакція мріє, щоб українські землі були знов розшматовані,

а народ уярмлений іноземними загарбниками. Пій XII і виступив одвертим підголоском цих чорних сил. У Ватикані вигадуються бруталні нісенітниці, сфабрикований спеціальний документ, урочисто названий енциклікою, щоб ревізувати кордони Радянської України. Ватикан і міжнародна реакція прагнуть відштовхнути суверенну демократичну державу – Радянську Україну від участі в міжнародному житті, ізолювати її [...]. Ніякими підступами главі Ватикану не вдасться перешкодити возз'єднаному українському народові будувати своє щасливе життя в сім'ї радянських народів [...]. Ціна енцикліки Пія XII лише в тому, що нею Ватикан ще раз продемонстрував всьому світові свою запеклу реакційність і ворожість проти нашої радянської Батьківщини» [27, с. 6; 35, с. 2].

1946 р. закарпатські друковані засоби масової інформації продовжували пропагандистську кампанію, спрямовану на дискредитацію кліру Мукачівської єпархії ГКЦ. Одна за одною з'являлися публікації-репортажі про «закарпатських квіслінгів», «архізрадників у сутані» – духовних місцевої Греко-католицької церкви [45, арк. 1].

До кампанії розвінчування історії Греко-католицької церкви у регіоні (з огляду на відповідне «соціальне замовлення») підключилися й викладачі-історики новоствореного Ужгородського державного університету. 30 вересня 1947 р. його проректор з наукової роботи Василь Михайлович Кушко підписав наступний супровідний лист-звернення до відділу пропаганди ЦК КП(б)У: «При цьому подається праця завідувача кафедрою загальної історії Ужгородського державного університету доцента КОЛОМІЄЦЬ І. Г. «З історії церковної унії у Закарпатті».

Прохання дати висновок щодо можливості доповіді зазначену роботу на ювілейній науковій сесії Ужгородського Держуніверситету з нагоди 30-ліття Жовтневої революції, після наукової рецензії у Академії Наук СРСР». Сесія в Ужгороді планувалася на 10 жовтня, відтак супровідний лист містив «скромне» побажання отримати відповідну рецензію до цього терміну (тобто – упродовж тижня по суті). Неадекватність прохання В. М. Кушка виразно підкреслювалася обсягом машинопису, що у ньому нараховувалася «лише» 101 сторінка [45, арк. 1].

Вихованець Дніпропетровського університету 1931–1935 рр., викладач Іван Гаврилович Коломієць (1903–1962) успішно захистив у лютому 1941 р. у Московському державному інституті історії, філософії і літерату-

ри ім. М. Г. Чернишевського кандидатську дисертацію на тему «Селянська реформа 1861 р. на Катеринославщині». Згодом був учасником радянсько-німецької війни 1941–1945 рр., мав бойові ордени і медалі, демобілізувався з посади замполіта шпиталю. У грудні 1945 р. за рознарядкою ЦК КП(б)У був направлений на Закарпаття, де до листопада 1946 р. працював директором обласного історичного музею в Ужгороді [40, с. 257-259; 25, с. 142-144]. У вересні 1946 р. він був переведений на викладацьку роботу у щойно заснований 18 жовтня 1945 р. Ужгородський державний університет. З вересня 1946 р. Іван Гаврилович виконував обов'язки завідувача кафедри загальної історії, з червня 1947 р. – виконував обов'язки декана історичного факультету. На кінець липня 1947 р., як засвідчував життєпис І. Коломійця, у його науковому доробку нараховувалося лише 19 статей, що з них 4 готувалися до друку. Прикметний одначе факт, що за доволі короткий період своєї ужгородської біографії він написав 14 статей на закарпатську тематику, більшість з яких не витримали згодом перевірки часом [40, с. 257; 18, с. 3-27].

Мабуть, не витримав перевірки часом й вищезгаданий розлогий трактат І. Коломійця «З історії церковної унії у Закарпатті», який не лише був підготовлений у відповідь на цілком зрозуміле «соціальне замовлення» тієї доби, а й написаний був нашвидкуруч, на підручній православній літературі яскраво антикатолицького спрямування. Навіть кінцівка цієї розвідки виразно промовляла за себе: «Загинули під ударами Червоної Армії дикі плани світового панування германо-італійського фашизму, а разом з ними й єзуїтські проекти здійснення «християнсько-католицької місії Ватикану на Сході».

Триста років минуло з дня насильницького запровадження церковної унії у Закарпатті. Й усі триста років не припинялася боротьба народу проти бузув'їв-католиків, проти малярських «папешників», які намагалися маляризувати карпато-український народ, покатоличити його, убити рідну мову, культуру, позбавити права називатися своїм слов'янським іменем, перетворити його на безсловесних рабів малярських панів та римської курії.

Тепер, коли великий Радянський народ та його Червона Армія назавжди розбили ланцюги рабства, що століттями сковували карпато-український народ, й віруючі Закарпаття дістали можливість без примусу проявляти свої релігійні почуття, – немає сумнівів у тому, що вони підуть

шляхом віруючих західних областей України, розірвавши з унією, яка слугувала ворогам народу, з Ватиканом, який був і є гніздом реакції, людиноненависництва й мракобісся» [45, арк. 104-105].

Рецензія на цей рукопис І. Коломійця з'явилася значно пізніше, ніж того бажало керівництво Ужгородського державного університету – лише 3 березня 1948 р. Автором рецензії виступив консультант відділу агітації і пропаганди ЦК КП(б)У Ф. Ю. Шерстюк (колишній /1938–1945/ старший науковий співробітник Інституту історії України АН УРСР, з 1949 р. – старший науковий співробітник Інституту історії партії при ЦК КП(б)У).

Навівши низку позитивних моментів праці І. Коломійця й, зокрема, вміщений у ній «значний фактичний матеріал», Федір Юхимович акцентував увагу й на її недоліках, переважно бракові з'ясування соціально-економічного підґрунтя подій й належного висвітлення класової боротьби: «Головний недолік цієї праці полягає у наступному. Автор веде мову, головним чином, про релігійну боротьбу православ'я проти унії й окатоличення, про боротьбу закарпато-українців проти денаціоналізації. У цьому зв'язку викладається культурно-історичний процес, але цей процес й показ вищезгаданої боротьби написаний відокремлено від соціально-економічної бази, від соціально-класових відносин».

І далі: «Автор виклав боротьбу закарпато-українських трудящих за православ'я, за свою національну культуру як самодостатній процес. Не висвітлено соціально-економічних відносин, класової боротьби. Не випадкове й те, що, змальовуючи історію Марамарош-Сигетського процесу 1913 р., автор, до певної міри, позитивно висвітлив особистість російського найбільшого поміщика Бобринського й навіть цитує одне місце з відгуку цього кріпосника щодо процесу. Процитовані слова Бобринського подають його як особу, яка турбувалася про долю «сотні невинних людей» (с. 66), з чим, звичайно, не можна погодитися» [45, арк. 3-4].

Наприкінці рецензії Ф. Шерстюк зробив авторові історико-пропагандистської розвідки найсуттєвіший закид – у нерозумінні справжньої мети заходів більшовицької адміністрації у регіоні (по всіх новоприєднаних західних областях УРСР, в тому числі й на Закарпатті), що для неї кон'юнктурне й тимчасове підтримування російського православ'я на противагу «антинародному», мовляв, уніатству підпорядковане було лише тактичній меті. Натомість антирелігійна стра-

тегія радянського режиму передбачала цілковиту ліквідацію будь-якої релігії й конфесії як «опіуму народу»: «Не можна також ідеалізувати боротьбу трудящих – закарпатських українців – за православ'я. Православ'я не було самоціллю, у цій боротьбі виявлялася рішучість відстояти власне національне існування, свої класові інтереси» [45, арк. 4].

Отже, наскільки нам відомо, вищезгадана антиуніатська розвідка І. Коломійця після отримання негативної рецензії у Києві не була впроваджена у пропагандистський обіг. Крім того, у її автора невдовзі виникли й інші проблеми – цього разу вже з опублікованою статтею. 23 й 29 травня 1948 р. в обласній російськомовній газеті «Закарпатская Украина» кандидат історичних наук І. Коломієць спільно з редактором часопису З. Гільбухом надрукував статтю «К вопросу о народных радах в Закарпатье». На пленумі Закарпатського обкому КП(б)У 7–8 червня 1948 р. ця публікація була піддана нищівній критиці з боку керівників обкому: «В этой статье авторы допустили политическую ошибку – они не показали влияние Октябрьской Социалистической Революции на развитие социальной и национальной-освободительной борьбы трудящихся Закарпатья. В статье не показано борьбы трудящихся против антинародных элементов, засевавших в народных радах. Эта статья была опубликована без ведома областного комитета партии и является проявлением самоуправства и недисциплинированности со стороны и. о. редактора «Закарпатская Украина» т. Гильбуха [...]» [44, арк. 243].

На початку вересня 1948 р. Іван Гаврилович Коломієць «за власним бажанням» залишив Ужгородський державний університет й виїхав до Томська, де працював на різних професорсько-викладацьких посадах до своєї передчасної смерті 22 вересня 1962 р. [40, с. 258].

25 березня 1948 р. у Києві під головуванням міністра державної безпеки УРСР С.Р. Савченка й за участю голови Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР І.В. Полянського, Уповноваженого Ради у справах РПЦ при РНК СРСР по УРСР П. С. Ходченката Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР по УРСР П. Я. Вільхового було остаточно затверджено «план ліквідації унії у Закарпатській області» [43, арк. 10]. Того ж вечора про цей план доповіли першому секретареві ЦК КП(б)У М.С. Хрущову, який схвалив його, внісши незначні корективи [43, арк. 10].

Цікава ідеологічно-чекістська мотивація, що нею розпочиналася «Довідка щодо заходів з ліквідації греко-католицької (уніатської) церкви у Закарпатській області УРСР»: «Ввиду того, что греко-католическая униатская церковь в Закарпатской области УССР проводит открыто активную антисоветскую работу против всех мероприятий партии и советского правительства, является, по существу, массовой иностранной резидентурой на нашей территории, каналом антисоветского влияния Ватикана на верующее население и базой иностранных разведок, которым служит Ватикан, в целях пресечения ее враждебной деятельности греко-католическая церковь должна быть ликвидирована [...]» [43, арк. 14; 23, с. 407].

План відповідних «ліквідаційних» заходів мав розпочинатися з «відповідної підготовки» громадської думки населення радянського Закарпаття шляхом публікації у місцевій пресі Закарпатської області статей, які б викривали «реакційну роль уніатської церкви як знаряддя уярмлення у минулому руського й українського населення Закарпаття австро-угорськими феодалами й німецько-угорськими окупантами під час війни й знаряддя боротьби Ватикану у теперішній час проти закарпатського народу» [23, с. 408]. Очевидно, що укладачі плану були настільки «компетентні», що не звернули уваги на ту обставину, що «відповідна підготовка» так званої громадської думки області вже тривала ледь не з самого початку 1945 р. – принаймні саме з цього часу місцева преса перманентно вміщувала статті, спрямовані проти Римо-католицької й Греко-католицької церков, їхніх окремих ієрархів й рядових священнослужителів.

План заходів передбачав й належну деталізацію цієї пропагандистської кампанії. За браком у Закарпатті постатей належного формату, які б взяли на себе ганебну місію таврувати історію й усю діяльність УГКЦ у регіоні (кілька вірогідних претендентів на роль місцевого Костельника відмовилися брати участь у реалізації владного сценарію), на вістрія головного удару знову було висунуто львівського «Володимира Росовича» (Ярослава Галана): «Поручить «Владимиру Россовичу» написать статью об истории Закарпатской унии, в которой показать, как была навязана православной церкви уния с Ватиканом, непримиримую борьбу закарпатского народа против Ватикана, руками которого австро-венгерские феодалы проводили полонизацию и мадьяризацию закарпатского народа в целях его порабощения. В этой

же статье использовать в качестве разоблачающего материала факты предательства и измены народу со стороны греко-католического духовенства Закарпатья во время Отечественной войны и немецко-венгерской оккупации Закарпатской Украины. Статья должна быть подписана другим псевдонимом [...]» [43, арк. 15].

Через деякий час після появи відповідної публікації «В. Росовича» малося на меті надрукувати у місцевій закарпатській пресі виступ звернення від імені групи місцевих інтелігентів – греко-католиків – з вимогою тіснішого «єднання закарпатського народу з його братніми руським та українським народами, шляхом возз'єднання греко-католицької церкви у Закарпатті з російською православною церквою». Обидві статті невдовзі мали бути надруковані у вигляді окремих брошур масовим накладом [43, арк. 15-16]. Серед додаткових заходів «содействия воссоединению греко-католической униатской церкви Закарпатской области УССР с Русской православной церковью» передбачалося надрукувати у місцевій пресі низку статей про боротьбу «закарпатських народних мас проти унії з використанням відповідних історичних, архівних матеріалів і фотодокументів», залучивши до їхнього написання «місцевих наукових працівників та культурних діячів» [23, с. 413].

Відтак, чергову хвилю наступу на ГКЦ у регіоні засвідчила поява у часописі «Закарпатська правда» вже 27 березня 1948 р. статті «Уніатська церква без маски», що її авторство належало обласному прокуророві Івану Васильовичу Андрашку (1909–1984) [1, с. 2; 15, с. 12-13] (стаття, вірогідно, була підготовлена вже заздалегідь й чекала слухного часу). Вже самий лише заголовок відверто промовляв про мету й обвинувальну (прокурорську) спрямованість публікації.

Чекістами було відстежено, який ефект справила ця стаття на закарпатців. З цього приводу МДБ УРСР 13 травня 1948 р. надіслало до ЦК КП(б)У спеціальне повідомлення [11, арк. 25-29]. У ньому йшлося насамперед про реакцію верхівки ГКЦ Закарпаття на замовну газетну публікацію. За інформацією спецслужби, капітулярний вікарій М. Мурані й прелат О. Хіра спершу збиралися надіслати до газети спростування, а потім вирішили скерувати до уповноваженого Ради в справах релігійних культів по Закарпатській обл. делегацію духовенства й мирян із заявою про лояльність ГКЦ до радянської адміністрації, однак згодом відмовилися й від цього наміру – очевидно, враховуючи

сумний досвід (за аналогічних обставин) покійного керівника єпархії убієнного єпископа Т. Ромжі.

Для характеристики суспільних відгуків на цю публікацію прикметна двоїста позиція самого автора статті – І. Андрашка – та його близької родини. Його тесть, мешканець Ужгорода Петрушка, у розмовах зі знайомими стверджував, що зять, через службове становище, не міг відмовитися від виконання розпорядження секретаря Закарпатського обкому КП(б)У й написав, мовляв, «усю правду», про що родина дуже шкодує. Дружина Івана Васильовича, за повідомленням МГБ УРСР, принаймні двічі (3 й 6 квітня) зустрічалася у зв'язку з появою ганебної публікації чоловіка з прелатом О. Хірою, намагаючись виправдатись за «вимушений вчинок» чоловіка й попереджаючи про швидку ліквідацію ГКЦ у Закарпатті. У розмові з нею священнослужитель заявив: «Попри страшний й загрозливий стан уніатського духовенства у Закарпатті, справедливості найближчим часом візьме гору. Місіонерство поширюється на Сході арештованими уніатськими священниками, які там сіють зерна католицизму. Католицизм сильний. Війна, що вибухне найближчим часом, знищить СРСР й зміцнить засади католицизму в усьому світі [...]» [11, арк. 26-28].

Притлумлений осуд публікації висловлював й голова Закарпатського облвиконкому І. Туряниця, який називав статтю І. Андрашка «беззмістовною», вважаючи натомість, що «краще б Андрашко арештував кількох уніатських священників», тоді б, мовляв, було видно, хто «справжній ворог» [11, арк. 28].

Втім, уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по УРСР П. Я. Вільховий під іншим кутом зору критично оцінював вищезгадану статтю І. Андрашка й разом висловлював закид на адресу редакції газети: «В статье «Униатская церковь без маски» [...] неубедительно и политически неверно дана характеристика прогрессивному деятелю XIX ст. Александру Духновичу. Всем известно, что в годы черной реакции, когда изменники «доказывали», что закарпатские украинцы якобы представляют собой обособленную этническую единицу, «не имеющую ничего общего с украинцами и русскими по ту сторону Карпат», Александр Духнович заявил: «Свои-то люди за горами, не чужие; Русь едина, у нас в душе общая идея... Карпаты не вечно будут разлучать нас...». По мнению же автора статьи Ивана Андрашко, Александр Духнович и другие, во-первых, «были греко-католическими попами заграничной (?) Пряшевской, а не

Мукачевской епархии [...], во-вторых, их произведение давно потеряли характер живой, действующей литературы...» Возможно, для Ивана Андрашко Александр Духнович автор не «действующей литературы», но для советского народа он и сегодня в среде «действующей литературы» [...]» [16, с. 152].

СерйознимнедолікомредакціїгазетиП. Я. Вільховий вважав відсутність системної роботи після появи публікації І. Андрашка – через сім місяців після надрукування статті у місцевій закарпатській пресі так і не з'явилося жодного відгуку на неї [16, с. 152]. Невдоволення уповноваженого викликав і той факт, що 100 прим. надісланої у Закарпаття ще 1946 р. брошури Г. Костельника «Апостол Петро і римські папи, або догматичні підстави папства» (Львів, 1945) осіли у шафах облвиконкому замість того, щоб нести «правду» про унію місцевим греко-католицьким священникам й «релігійній уніатській інтелігенції Закарпатської області» [16, с. 152-153]. Відтак пропонувалося «через сектор прессы ЦК КП(б)У ориентировать работников прессы Закарпатской области по вопросу опубликования ряда статей и организации общественного мнения, направленного против униатской церкви, как враждебно относящейся к Советской власти» [16, с. 159].

Тим не менше, заявлену І. Андрашком тему продовжував того ж року на шпальтах місцевої періодики й відомий поборювач унії на західних землях України Я. Галан. 24–25 серпня 1948 р. часопис «Советское Закарпатье» вмістив його черговий антиватиканський та антиуніатський памфлет «Ті, що вийшли з п'їтьми» [7].

Тематика памфлету не зовсім відповідала визначеному у вищезгаданому плані «ліквідаційних заходів» щодо ГКЦ у Закарпатті напряму – «історія Закарпатської унії». Втім, тут не було провини «Володимира Росовича» – Ярослава Галана. Вклався він і в терміни, визначені владою. Антиуніатський памфлет з історії Греко-католицької церкви у Закарпатті – відомий під остаточною назвою «Годі!» – був ним написаний ще у першій половині 1948 р. Принаймні місце й час написання датовані автором таким чином – «місто Мукачеве, липень 1948 р.» [6, с. 690]. Зволікала з дозволом на публікацію республіканська держбезпека, очевидно, рецензуючи малозрозумілий для її співробітників текст. Принаймні, упорядник творів Я. Галана і особисто з ним знайомий П. М. Довгалюк (1904–1989), у перші повоєнні роки директор видавни-

цтва «Мистецтво», пригадував, як за кілька місяців до своєї загибелі Я. Галан у його товаристві блукав київськими вулицями й, серед іншого, заходив до приймальної МДБ на Володимирській – до когось телефонував. Вийшов – похмурий, «санкції» на публікацію «Годі!» все ще не було. Кинув: «А тим часом твір дезактуалізується!».

Попри брак належного пропагандистсько-ідеологічного забезпечення, у краї відбувалася ескалація репресій щодо духовенства ГКЦ. 12 лютого 1949 р. МДБ УРСР надіслало вищим інстанціям спецповідомлення, в якому йшлося про необхідність прискорення процесу ліквідації ГКЦ на Закарпатті й стратегію власних дій з цього приводу. Отже, найближчим часом органи держбезпеки мали намір обезглавити Мукачівську єпархію ГКЦ, арештувавши прелата О. Хіру, передати для РПЦ Ужгородський кафедральний собор і єпископську резиденцію, опублікувати (на решті) в місцевих газетах статтю Я. Галана «з історії унії на Закарпатті, боротьби російського і українського народів проти угорських феодалів і Ватикану, що викриває реакційну роль уніатської церкви і духовенства», після ліквідації капітули підготувати з допомогою агентури і видати від імені священників, які вже «возз'єдналися» із православ'ям, звернення до унійного духовенства із закликом брати з них приклад і «повернутися» в лоно РПЦ. Задля більшої ефективності чекісти збиралися й надалі «обробляти» священників ГКЦ, щоб переконати їх в необхідності перейти до православ'я, силами агентури, завербованої серед їхніх колег і церковного активу [12, арк. 52-53].

Серед друкованих засобів масової інформації знову вело перед «Советское Закарпатье», яке у п'яти подачах надрукувало розділи з великого памфлету Я. Галана «Отець тьми й присні», знову ж таки спрямованого проти Ватикану як «центру міжнародної реакції» та його «регіональної агентури» – Греко-католицької церкви [5; 9; 10, с. 576-629; 48, с. 46].

Розлогий публіцистичний виступ львівського літератора завершувався полум'яними, але не надто переконливими інвективами на адресу Апостольської Столиці, її американських спільників та інших «паліїв війни», які, мовляв, перешкоджали «прогресивному людству» прямувати «єдиноправильним» шляхом – радянського тоталітаризму сталінського зразка й (маніпульованого ним) російського православ'я: «Породжена в темряві середньовіччя, вигодувана людською кров'ю, паразитує на ранах людства ватикан-

ська кліка метушиться, перелякана й ошаліла, біля порога грядущої епохи і каламутить, коверзує, інтригує, плюється, кусає, сіє смерть і могильним смородом отрує грозове повітря наших днів. Дітище одвічної підлоти, запізніла відрижка похмурого минулого, кричущий анахронізм.

Сьогодні ватиканський анахронізм разом з Уолл-стрітом на повний голос оголошує війну прогресивному людству, що крокує вперед; ошалілі коні Апокаліпсиса повинні витягти потопаючий в баговинні віз католицизму. Але [...] зміцнілі руки трудового народу під проводом СРСР зуміють осадити оскаженілих коней війни, і твань загибелі, твань забуття в недалекому майбутньому остаточно засмокче уолл-стрітівське і ватиканське поріддя пекла.

Ті, що вийшли з тьми, у п'їтму і кануть, бо коли сходить світило дня, тьмяніють світила ночі» [10, с. 629].

Публіцистичні лаври Я. Галана (В. Росовича) вочевидь таки вабили закарпатського обласного прокурора І. Андрашка, чергова викривальна розвідка якого – «Уніатська церква – ідеологічний і політичний посібник угорсько-німецьких окупантів» – була надрукована 6 квітня 1949 р. «Закарпатською правдою» [2, с. 2-3].

У звичному ключі радянської пропаганди вже на самому початку статті безапеляційно стверджувалося: «Ужгородська унія 1646 р. – потворне дітище політичної махінації Ватикану з габсбурзькою династією і мадярською аристократією – була на протязі трьох століть духовною зброєю пригноблення закарпато-українського народу, носієм і проповідником ідеології католицизму, яка корінним чином протирічить передовому вченню про виникнення і розвиток суспільства» [2, с. 2].

Маніпулюючи матеріалами судових процесів проти місцевих греко-католицьких душпастирів, обвинувачуваних радянським режимом у співробітництві з угорською окупаційною владою (більшість засуджених була реабілітована вже у середині 1950-х рр.), обласний прокурор безапеляційно стверджував, що «така правда про уніатську церкву, яка підтверджується незаперечними офіційними документами Ватикану і греко-католицької Мукачівської єпархії». Відтак робилося резюме – вирок: «Не може бути ніякого сумніву в тому, що уніатська церква була найпослідовнішим і найважливішим ідеологічним і політичним посібником угорсько-німецьких загарбників, запеклим противником ідеї возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. Вона була і

залишається найзапеклішим ворогом комунізму і радянської держави, проповідником низькопоклонства перед загниваючою культурою буржуазного заходу. Всі численні церковні організації [...] і періодичні друковані органи [...] служили імперіалістам, окупантам» [2, с. 3].

Зрозуміло, що автор публікації не мав жодних сумнівів щодо «історичної приреченості» й швидкого відходу у небуття ГКЦ у Закарпатті: «Залишаючись і після визволення Закарпаття маріонеткою в руках Ватикану і угорської реакції, уніатська церква як така, що ніколи не була тісно зв'язана з народними масами, з очевидною швидкістю втрачає всякий ґрунт під своїми ногами. Самі основи уніатської церкви ще більше похитнув недавній процес в Будапешті над зрадником народно-демократичної Угорщини кардиналом Міндсенті. На суді з усією ясністю було встановлено, що верховоди угорських католиків мали тісні зв'язки не тільки з представниками міжнародного імперіалізму [...], а також і з Мукачівською греко-католицькою єпархією, яка ще й досі продовжує мріяти про нове уярмлення Закарпаття [...]. Уніатська церква закономірно і в суворій відповідності з логікою історичних подій назавжди без слави і честі зійде з сцени суспільного життя. Майбутнє покоління буде знати про неї, як про чорну пляму в історії, як про носія найреакційніших ідей в світі, ідей буржуазного націоналізму і безрідного космополітизму, як про духовного і соціального поневоловача трудящих» [2, с. 3].

Звертає на себе увагу примхливе поєднання у цій публікації антиватиканської й антиуніатської риторики 1945–1947 рр. з ідеолого-пропагандистською кампанією сталінського режиму кінця 1940-х – початку 1950-х рр. – поборованням «безрідних космополітів».

Цікаво, що за рік до того, обговорюючи у власному колі попередню публікацію І. Андрашка «Уніатська церква без маски», прелат О. Хіра кинув, що міг би покласти край антиуніатській публіцистиці обласного прокурора, щоби його стат-

тя «стала його могилою» – викривши нелояльну до більшовицького режиму газетярську роботу Івана Васильовича 1930-х років [11, арк. 27]. Зрештою, влада й сама мала достатньо компрометуючого матеріалу на І. Андрашка, скориставшись цим вже через рік, піддавши обласного прокурора спершу публічному приниженню на обласних партійних зібраннях, змусивши до каяття, а невдовзі (1952 р.), позбавивши партійного квитка й прокурорської посади.

7 вересня 1949 р. популярну агітпропівську тему «Ватикан – знаряддя імперіалістичної реакції» розвинув на шпальтах «Закарпатської правди» В. Чумаченко [47, с. 4]. Прикметним для статті В. Чумаченка було відверте й приховане (з посиланнями і без) цитування фрагментів з відомого памфлету В. Росовича (Я. Галана) «Що таке унія». Як і більшість подібних публікацій, стаття завершувалася «оптимістичним» запевненням, що усі «войовничі загарбницькі плани сучасних верховодів Ватикану, спрямовані проти країни соціалізму і проти миру в усьому світі», приречені на «безславний кінець»: «Мільйони трудівників – католиків і некатоликів не тільки Радянського Союзу і країн народної демократії, але й капіталістичних країн, бачать, що Ватикан є знаряддям фашизму, знаряддям імперіалістичної реакції, і зуміють приборкати паліїв війни» [47, с. 4].

Звернений проти Греко-католицької церкви на Закарпатті памфлет Я. Галана вже після його загибелі таки був надрукований в обласній пресі. У кількох травневих числах 1950 р. під назвою «Кровь и цепи» він з'явився на шпальтах «Советского Закарпатья» [8]. Під назвою «Границы гнева» у травні – червні 1950 р. з памфлетом ознайомилися російськомовні читачі «Львовской правды» [6, с.690]. Нарешті, наприкінці 1950 р. цей памфлет з'явився українською мовою окремим виданням у Держполітвидаві України – під псевдонімом «Ігор Семенюк» й «канонічною» назвою «Годі!» [34, 47 с.].

Джерела та література

1. Андрашко І. Уніатська церква без маски / І. В. Андрашко // Закарпатська правда. – 1948. – 27 березня.
2. Андрашко І. Уніатська церква – ідеологічний і політичний посібник угорсько-німецьких окупантів / І. І. Андрашко // Закарпатська правда. – 1949. – 6 квітня. – № 67 (1600).
3. Бендас Д., Бендас С. Священики-мученики, сповідники вірності / С. М. Бендас, Д. С. Бендас. –

Ужгород: Закарпаття, 1999.

4. Волокитина Т. В. Москва и Восточная Европа: Власть и церковь в период общественных трансформаций 40–50-х годов XX века: Очерки истории / Т. В. Волокитина, Г. П. Мурашко, А. Ф. Носкова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2008.

5. Галан Я. Жрецы золотого теленка: [Разделы памфлета «Отец тьмы и присные»] / Я. А. Галан // Советское Закарпатье. – 1949. – 6 января;
6. Галан Я. З хрестом чи з ножом / Я. О. Галан // Галан Я. Твори: У 4 т. / Редкол.: Б. С. Буряк (голова), П. М. Довгалюк, Г. Г. Кулінич та ін. / Я. О. Галан. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 2: Памфлети і фейлетони / Упорядкув. і прим. П. М. Довгалюка; ред. тому Г. Г. Кулінич.
7. Галан Я. Изшедшие из мрака / Я. А. Галан // Советское Закарпатье. – 1948. – 24, 25 августа.
8. Галан Я. Кровь и цепи / Я. А. Галан // Советское Закарпатье. – 1950. – 7, 10–12, 18–19 мая.
9. Галан Я. Новое евангелие папы: [Разделы памфлета «Отец тьмы и присные»] // Советское Закарпатье. – 1949. – 27 февраля; 1, 2, 11 марта;
10. Галан Я. Отець тьми і присні / Я. О. Галан // Галан Я. Твори: У 4 т. / Редкол.: Б. С. Буряк (голова), П. М. Довгалюк, Г. Г. Кулінич та ін. / Я. О. Галан. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 2: Памфлети і фейлетони / Упорядкув. і прим. П. М. Довгалюка; ред. тому Г. Г. Кулінич.
11. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 16. – Оп. 22, 1951 р. – Пор. 3. – Т. 13. (далі – ГДА СБ України).
12. ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 52, 1952 р. – Пор. 3. – Т. 4. – Арк. 52–53.
13. Голгота Унії в Карпатській Україні: Трилітня діяльність останнього єпископа, д-ра Теодора Ромжі // Життя і слово. – Інсбрук, 1948–1949. – Ч. 3–4.
14. Гуслистий К. З історії боротьби українського народу проти церковної унії / К. Г. Гуслистий // Вільна Україна. – 1945. – 6 липня; Радянська Буковина. – 1945. – 8 липня; Прикарпатська правда. – 1945. – 10 липня; Червоний прапор. – 1945. – 10, 11 липня; Радянське слово. – 1945. – 11 липня; Радянська Волинь. – 1945. – 11, 13 липня; Вільне життя. – 1945. – 14, 15 липня.
15. Довганич О. Іван Андрашко // Енциклопедія Закарпаття: Визначні особи ХХ ст. – Ужгород: Гражда, 2007.
16. Доповідна уповноваженого Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по УРСР П. Вільхового голові Ради І. Полянському про необхідність ліквідувати унію в Закарпатській обл., 11 листопада 1948 р. // Нескорена церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу: [Збірник документів] / Упоряд. В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001.
17. Інкулинець Ю. Лиходій в греко-католицькій рясі: [Микола Токач] / Ю. Інкулинець, Й. Кость, А. Манкулич // Закарпатська правда. – 1945. – 20 квітня. – № 47 (74).
18. Коломієць І. Г. Боротьба південно-західних руських князівств проти експансії угорських феодалів XI – XIII ст. / І. Г. Коломієць // Наукові записки / МВО СРСР. Ужгородський державний університет / Відп. ред. Г. В. Ткаченко. – Ужгород: Вид-во УжДУ, 1949. – Т. II: Історико-філологічна серія / Ред. В. Т. Яремчук.
19. Кополович Іоанн. В країні чудес: Подорож до Москви / І. Кополович // Закарпатська правда. – 1945. – 3 січня. – № (1) 28.
20. Кополович І. В стране чудес: Путешествие в Москву / І. Кополович // Закарпатська правда. – 1945. – 5 січня. – № 2 (29). – С. 3; 7 січня. – № 3 (30); 10 січня. – № 4 (31); 12 січня. – № 5 (32).
21. Корнійчук О. Чому хвилюється Ватикан? / О. Є. Корнійчук // Сучасне і майбутнє. – 1946. – № 1.
22. Лист делегації православного духовенства Мукачево-Пряшевської єпархії до Й. Сталіна про включення Закарпатської України до складу СРСР, 18 листопада 1944 р. // Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали: [НАН України. Інститут українознавства ім. І. І. Крип'якевича; упоряд.: Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.; редкол.: Ю. Сливка (відп. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1995. – Т. 1: 1939–1953.
23. Ліквідація Ужгородської унії (1948 р.): [Документи] / Публ. Ю. Волошина // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1999. – № 1/2 (10/11).
24. Макара М. Питання релігійної політики в діяльності Народної Ради Закарпатської України (ХІ.1944 – І. 1946 рр.) / М. Макара // Ужгородській унії – 350 років: Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.); відп. ред. І. Гранчак. – Ужгород, 1997.
25. Олашин М. В. Історичний факультет Ужгородського національного університету: Біобібліографічний довідник / М. В. Олашин; [Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський нац. ун-т»; бібліогр. ред. О. Д. Закривидорога; відп. за вип. І. О. Мандрик]. – Ужгород: Гражда, 2010.
26. Палінчак М. Державно-церковні відносини в Закарпатській Україні / М. Палінчак // Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю звільнення Закарпаття від фашизму та 50-річчю Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України (Ужгород, 18 листопада 1994 р.); упоряд. В. Задорожний та Р. Офіцинський; відп. ред. В. Є. Задорожний. – Ужгород: ВВК «Патент», 1995.
27. Патрус-Карпатський А. Про тих, хто розпинав Закарпаття: Закарпатські квіслінги, запро-

данці угорсько-німецького фашизму – Бродій, Демко, Шпак, Бенце, Ортутай, Рішко, Патрус-Карпатський А., Гіневський О. Крічфалуші-Грабар і Жегора – перед судом народу // Закарпатська правда. – 1946. – 5 травня. – № 89 (289).

28. Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР. 1945–1970 гг.: В 2 т.: [под ред. Н. А. Кривовой; отв. сост. Ю. Г. Орлова; сост. О. В. Лавинская, К. Г. Ляшенко]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – (Публикации). – Т. 1: Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР. 1945–1953 гг. (именной комментарий).

29. Повідомлення Народного комісаріату державної безпеки УРСР ЦК КП(б)У про реагування населення західних земель України на статтю «З хрестом чи ножем» і арешти уніатського духовенства, 26 квітня 1945 р. // Культурне життя в Україні: Західні землі: Документи і матеріали / НАН України. Інститут українознавства ім. І. І. Крип'якевича; упоряд.: Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.; автор передм. О. Луцький; редкол.: Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – Т. 1: 1939–1953.

30. Росович Вол. [Галан Я.] З хрестом чи з ножем? / В. Росович [Я. Галан] // Вільна Україна. – 1945. – 8 квітня.

31. Росович Вол. [Галан Я.] З хрестом чи з ножем? / В. Росович [Я. Галан] // Прикарпатська правда (Станіслав). – 1945. – 13 квітня; Радянська Волинь (Луцьк). – 1945. – 15 квітня; Червоний прапор (Рівне). – 1945. – 15 квітня; Радянське слово (Дрогобич). – 1945. – 17, 18 квітня; Вільне життя (Тернопіль). – 1945. – 20 квітня; Радянська Буковина. – 21 квітня.

32. Рублёв А. С. Исторические взгляды Ярослава Галана: дис. ... кандидата ист. наук: 07.00.09 / Рублёв Александр Сергеевич; [НАН Украины. Институт истории]. – Киев, 1988. – 164 с.

33. Рубльов О. С. Галан Ярослав Олександрович / О. С. Рубльов // Енциклопедія історії України: В 5 т. / НАН України. Інститут історії України; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Г – Д.; та ін.

34. Семенюк І. [Галан Я.] Годі!: [Памфлет з історії реакційної діяльності уніатської церкви на Закарпатті] / Ігор Семенюк [Я. О. Галан]. – К.: Держполітвидав УРСР, 1950. – 47 с.

35. Сенько Б. Из зали суда: Архізрадник в су-

тані: [Е. С. Ортутай] / Б. Сенько // Закарпатська правда. – 1946. – 14 травня. – № 95 (295).

36. Сфабрикована промова еп. Т. Рожмі: Известия. – 1944. – 11 ноября.

37. Терещук П. Історія одного зрадника: Ярослав Галан / П. Терещук. – Торонто: Ліга Визволення України, 1962. – 144 с.

38. Тисин М. Наша минулість. IV / М. Тисин // Закарпатська правда. – 1945. – 29 червня. – № 77 (104).

39. Удод О. А. Кость Гуслистий – історик України. – К.: Генеза, 1998. – 175 с.

40. Фенич В. І. «Покровський закарпатської історіографії»: Місце і роль Івана Гавриловича Коломійця у вивченні історії Закарпаття (1903-1962 рр.) / В. І. Фенич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; [редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. – Вип. 20.

41. Фенич В. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих: Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «возз'єднання» Закарпаття з Радянською Україною / В. Фенич. – Ужгород: Мукачівська греко-католицька єпархія, 2007.

42. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 4648, оп. 3, спр. 49.

43. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 51, спр. 3340.

44. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 70, спр. 808.

45. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф. 590, оп. 5, спр. 55.

46. Чумаченко В. Ватикан – зняряддя імперіалістичної реакції / В. Чумаченко // Закарпатська правда. – 1949. – 7 вересня. – № 176 (1709).

47. Ярослав Галан (1902–1949): До 80-річчя з дня народження: Бібліографічний покажчик / АН УРСР. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника; уклад. М. А. Вальо; відп. ред. Є. М. Стасюк; вступна стаття Л. В. Ступницького. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 1982.

48. Stkpiec S. Represje wobec Końscioia greckokatolickiego w Europie Ęrodkowo-Wschodniej po II wojnie swiatowej / S. Stkpiec // Polska – Ukraina: 1000 lat sĘsiedztwa / Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. – Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 1994. – Т. 2: Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym / Pod red. S. Stkpnia.

Ларуса Капитан

**Ликвидация греко-католической церкви в Закарпатье, 1945-1949 гг.:
идеолого-пропагандистская составляющая**

Освещены меры властей, роль средств массовой информации относительно манипуляций общественным мнением послевоенного Закарпатья с целью идеологической подготовки ограничения влияния и ликвидации греко-католической церкви. Автор проанализировал особенности этой составляющей политики режима в сложном с точки зрения конфессиональности крае.

Ключевые слова: пропаганда, русская православная церковь, греко-католическая церковь, тоталитарный режим, Закарпатье.

Larysa Kapitan

**The liquidation of the Greek Catholic Church in Transcarpathia, 1945-1949:
ideological and propaganda component**

The authority's measures, the role of mass media concerning the manipulation of public opinion of post-war Transcarpathia aimed at the ideological preparation of influence limitation and liquidation of the Greek Catholic Church have been elucidated. The peculiarities of the given component of regime's policy in the specific region from the point of view of gave been analyzed by the author

Key words: propaganda, Greek Catholic church, Russian Orthodox Church, totalitarian regime, Transcarpathia.

